
Turska nakon Helsinškog samita Europske unije

ŽELJKO BELAJ¹

Sažetak

Autor obrađuje položaj Turske nakon što joj je na Helsinškom samitu (17. 12. 1999.) napokon priznat status zemlje-kandidata za prijam u Europsku uniju. Tako će Turska, unatoč svojoj specifičnoj poziciji i važnosti uloge u svjetskoj politici, dijeliti sudbinu tranzicijskih zemalja koje se nastoje priključiti EU. Autor dalje analizira unutarnjopolitičku situaciju, tj. rezultate izvanrednih izbora u Turskoj održanih 18. travnja 1999., te zaključuje da su formiranjem nove trostranačke koalicijske vlade stvorene osnovne pretpostavke za stabilniji razvoj i intenziviranje procesa nužnih za reformu. U odnosu na tursku vanjsku politiku pretpostavlja da će Turska morati odrediti nove vanjskopolitičke prioritete te redefinirati sadržaj i značenje "nacionalnog interesa".

Ključne riječi: *Turska, Europska unija, Helsinški samit*

Prošlogodišnja odluka samita zemalja članica Europske unije (Helsinki, 17. prosinca 1999.) kojom je Republici Turskoj napokon priznat status zemlje-kandidata za prijem u EU, u dijelu političke i stručne javnosti, kako turske tako i međunarodne, uglavnom je ocijenjena kao pozitivan korak u razvoju dosadašnjih odnosa između Turske i Europske unije. U samoj Turskoj ova je odluka, razumljivo, dočekana s olakšanjem i protumačena je uglavnom kao potvrda ispravnosti dotadašnje politike spram Europe, ali istodobno i kao neka vrsta konačnog priznanja njene dugogodišnje prozapadnjačke usmjerenosti i partnerskih odnosa sa SAD-om i zemljama EU. S druge strane, unatoč uznapređovalim procesima uzajamnog približavanja, vidno je kako većina vodećih europskih zemalja na turska nastojanja za priključenjem EU i dalje gleda s distance pa i s rezervama što se ogleda i u Završnom dokumentu Helsinškog samita koji jasno naznačuje preduvjete koje će Turska morati ispuniti

---

1. Željko Belaj je djelatnik Ministarstva vanjskih poslova RH, privremeno u Veleposlanstvu RH u Ankari, polaznik je poslijediplomskog studija "Međunarodni politički odnosi" na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu.

ne bi li stekla osnove za stjecanje punopravnog članstva. Čine se stoga opravdanima ona razmišljanja koja ukazuju kako EU u svojim odnosima s Turskom, neovisno o recentnim pozitivnim znacima uzajamnog približavanja, i dalje postupa pragmatično, po načelu "maksimalne zaštite svojih interesa, uz što je moguću manju cijenu",² a posebno ne po cijenu davanja ustupaka na gospodarskom ili političkom planu koji bi narušili ili ugrozili postojeću strukturu same Unije.

Turska na taj način znakovito dijeli sudbinu i iskušenja mnogih tranzicijskih zemalja koje se također nastoje priključiti Uniji. Međutim, svojom specifičnom pozicijom u međunarodnoj zajednici tijekom razdoblja hladnog rata, svojom osobitom ulogom u globalnoj konfiguraciji novih političkih odnosa koji se stvaraju u području Jugoistočne Europe, Bliskog istoka i Euroazije te specifičnim kontekstom unutarnjopolitičkih odnosa, ona se ipak razlikuje od mnogih tranzicijskih zemalja s liste kandidata "iz drugog kruga proširenja" članica Unije.³ Sadašnji novi status Turske te obveze koje iz toga proizlaze, dakako neminovno će se odraziti na sveukupnost njene vanjske politike, ali će također uzrokovati i značajne političke i gospodarske promjene s nužnim pomicanjima u unutarnjim odnosima političkih snaga suvremene Turske.

***

Logičnoj i očekivanoj odluci iz Helsinkija prethodilo je duže razdoblje izmjene "toplo-hladnih" odnosa i višegodišnji pregovarački procesi u kojima su obje strane postupno približavale stajališta, uzajamno procjenjujući kako koristi, tako i negativne posljedice uspostave novih odnosa.⁴

- 2 Villaverde, Jesus A. Nunez: *Turkey and the EU: An Endless Hurdle-Race*, Perceptions, Journal od International Affairs, Center for Strategic Research, Ankara, 1998, Vol. III, No. 3, str. 15-34.
- 3 Turska je "stara članica" UN-a; do sada je tri puta bila članicom Vijeća sigurnosti (1952-52, 1954-55, 1961), a nedavno je podnijela kandidaturu za novo članstvo u VS UN-a za razdoblje 2001-2002. Također je od osnutka članica NATO-a (1952) i OESS-a (1975), u studenome prošle godine organizirala je uspješan samit OESS-a u Istanbulu. Turska ima pridruženi status u EU (od 1963) i WEU (od 1992), vrlo je aktivna unutar regionalnih organizacija (BSEC, Zemlje južno-istočne Europe, OIC-Islamska konferencija) te je okružena novo-osamostaljenim državama Zakavkazja i Srednje Azije, ali istodobno i državama koje su već učvrstile svoje mjesto u međunarodnoj zajednici. Turska vanjska politika rezultat je njene geostrateške i geopolitičke pozicije, osobito ojačane u razdoblju hladnog rata i blokovske podijeljenosti, ali je istodobno i posljedica specifičnog povijesnog naslijeđa te dubokih kulturnih, gospodarsko-političkih i religijskih veza s muslimanskim zemljama u turskom okruženju, na širem području Bliskog Istoka, afričkom dijelu Mediterana, na Balkanu i u novonastalim zemljama Središnje Azije — Vidjeti: Oymen, Onur: *Turkey's European Foreign Policy*, Perceptions, Journal od International Affairs, Center for Strategic Research, Ankara, 1997, Vol. II, No. 1, str. 5-14.
- 4 Već 1959. godine, odmah po osnutku tadašnje Europske ekonomske zajednice (EEZ), Turska je prvi put podnijela zahtjev za punopravno članstvo što je rezultiralo dogovorom da se potpiše status pridruženog člana dok se ne ostvare svi potrebni uvjeti za punopravno članstvo. "Ankarski ugovor" iz 1963. godine i danas je pravni temelj njenog približavanja

Stoga je u razmatranju sadašnjeg tijeka odnosa između Bruxellesa i Ankare, uputno naznačiti interesne okvire uzajamne suradnje koji su utjecali i u mnogome utječu na procese europsko-turskog približavanja te ukazati na neke od najvažnijih problema koji se pri tome mogu pojaviti. Prije svega, razvidno je kako je Turska i u novonastalim okolnostima, prestankom blokovskih podijeljenosti, potvrdila svoju poziciju *pouzdanog i stabilnog partnera unutar globalnog sustava europske sigurnosti*, osobito u njenoj sigurnosnoj dimenziji spram jugoistoka Europe i u području Bliskog istoka. EU je i u proteklom razdoblju višekratno isticala Tursku kao lojalnog i pouzdanog strategijskog partnera, kako u razdoblju hladnog rata, kada je bila na prvoj crti obrane spram mogućeg sovjetskog ekspanzionizma, tako i kasnije, u Zaljevskom ratu, kada je bila snažna logistička baza za tadašnje zapadne vojne operacije. Turska dakle i dalje zauzima važno mjesto u novoj zapadnoj obrambenoj konfiguraciji na jugu europskog kontinenta, ali je zbog svog središnjeg položaja na Srednjem istoku te u Središnjoj Aziji također značajan element političke ravnoteže spram rastućih islamističkih i fundamentalističkih tendencija u njenom zaleđu te koji također svojim sekularnim i laičkim državnim ustrojem može poslužiti kao model za razvoj novoosamostaljenih država tog područja. Naposljetku, ne smije se ispustiti iz vida njena aktivna uloga u odnosu na krizno stanje na jugoistoku Europe i Balkanu.⁵

I dok su novija zbivanja samo dodatno potvrdila važnost i geostrateški značaj Turske unutar zapadnoeuropske sigurnosne dimenzije (koju ponajprije podupiru SAD), na njene zahtjeve i traženja za priključenje gospodarskim integracijama nije pozitivno odgovarano, iako je potpisivanjem Ankarskog sporazuma (1964.), Dodatnog protokola (1974.) te Sporazuma o carinskoj uniji (1966.), Turska uspjela osigurati svu potrebnu pravnu infrastrukturu za snaženjem svojih gospodarskih veza s EU.⁶

EU, a 1987. podnijela je zamolbu za punopravno članstvo.

- 5 Tijekom prošlogodišnje vojne akcije NATO-a na SRJ, Turska je dodatno potvrdila kako je "pouzdan partner" SAD-a i vjerna članica NATO-a, koja se u sigurnosnoj dimenziji Europe zalaže za potpuno uključivanje u procese donošenja odluka te je ne zadovoljava status pridruženog člana WEU — Erguvenc, Sadi: "Turkey; Strategic Partner of European Union", Foreign Policy, (Dis Politika), Turkish Foreign Policy Institute, Hacettepe University, Beytepe-Ankara, Turkey, Vol. XX, No. 1-2, 1996., str. 3-22.
- 6 Tako je, na primjer, na tragu zaključaka samita EU u Luxemburgu (prosinac 1997) tijekom 1988. godine priređen dokument pod naslovom "Agenda 2000" koji je imao zadatak olakšati adekvatnu pripremu Turske za članstvo u EU, no u tom je dokumentu također bilo jasno naznačeno da Turska nije uključena u strategiju proširenja EU te nije nazvana zemljom-kandidatom, kao ostale zemlje. Europske zemlje, uz prigovore na unutarnjopolitičko stanje (neprihvatljiv odnos prema zaštiti ljudskih i manjinskih prava, veliki utjecaj i uključenost vojnih struktura u državne poslove, nesređeni odnosi sa susjedima, nespremnost na kompromise za rješenje ciparskog problema i dr.) također su ukazivale i na potrebu prilagodbe gospodarskog sustava zapadnoeuropskim standardima.

S *gospodarskog gledišta*, očito je kako EU u turskom gospodarskom potencijalu vidi značajne mogućnosti za proširenje gospodarske suradnje. Turska, naime, unatrag nekoliko proteklih godina pokazuje vidne znakove snažnog gospodarskog rasta te po stručnim ocjenama spada među najprospulzivnije svjetske nacionalne ekonomije.⁷ Iako Turska za EU predstavlja značajno tržište (Turska je deseti vanjskotrgovinski partner EU), zemlje EU kritički ocjenjuju dosadašnje reforme gospodarskog sustava i politiku koja, unatoč visokim stopama rasta, ipak nije uspjela riješiti problem visoke nezaposlenosti, visoke inflacije, visokog deficita državnog proračuna i smanjiti (preveliku) javnu potrošnju. Istodobno, vanjska dugovanja Turske već se nekoliko godina kreću na razini od oko 100 milijardi USD, što je uvjetovalo i zastoje u procesu privatizacije. S druge strane, od ukupnog izvoza turske robe na inozemna tržišta, 50% robe odlazi na tržišta zemalja u EU, poglavito poljoprivredni i industrijski proizvodi.⁸ Međutim, dosadašnji rezultati gospodarske suradnje pokazuju značajan nesrazmjer u robnoj razmjeni dviju strana te turska strana stalno upozorava na negativne posljedice primjene Sporazuma o carinskoj uniji zbog kojih permanentno bilježi manjak u vanjskotrgovinskoj razmjeni s europskim zemljama.⁹

U odnosu na očekivane *političke promjene*, razvidno je kako su preduvjet daljnjeg tursko-europskog približavanja značajne reforme postojećeg političkog sustava u Turskoj koje bi imale za cilj snaženje demokratskih procesa u zemlji, poglavito u odnosu na veće političke slobode, zaštitu ljudskih prava te pitanja odnosa prema manjinama (turskim Kur-

7 Prema izvješću Svjetske banke (WB) Turska u proteklih deset godina permanentno bilježi rast svog gospodarstva — oko 5,4% godišnje u 1980-ima i 4,1% u 1990-ima, postavi tako 17. po redu svjetska gospodarska sila, ali uz cijenu inflacije od 45% u 80-ima, da bi se inflacija tijekom 90-ih povećala na 81-99%. Iako je u navedenom razdoblju Turska prešla iz kategorije nisko razvijenih u kategoriju srednje razvijenih zemalja, prema istom izvoru, ona ipak spada u donji dio ljestvice srednje razvijenih zemalja u odnosu na prosječan prihod po glavi stanovnika te s ostvarenih 3.160 USD *per capita* (u 1999.) zauzima 89. mjesto na toj ljestvici.

8 Njemačka je već niz godina najvažniji turski vanjskotrgovinski partner, koji preuzima oko 20,3% ukupnog izvoza turske robe na inozemna tržišta, slijede SAD (6,4%), V. Britanija (5,8%) te Italija (5%). U robnoj razmjeni s Rusijom, koja se do sada nalazila na petom mjestu najvažnijih turskih vanjsko-trgovinskih partnera, vrijednost turskog izvoza u 1999-oj (u odnosu na prethodnu godinu) pala je za 43,5%. Slijede Francuska (4,8%), Nizozemska (3,3%) te Belgija, Luksemburg, Španjolska itd. Izvor: *Turkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar (Turskih Economy Statistic and Analysis)*, T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (State Institute of Statistics Prime Ministry Republic of Turkey), December, 1999.

9 Dok je, primjerice, 1992. godine, dakle prije stupanja na snagu navedenog carinskog sporazuma, debalans u turskoj vanjsko-trgovinskoj razmjeni iznosio 2,2 mlrd USD, on se u naredne tri godine povećao na 5,8 mlrd USD, a protekle 1999. godine, iznosio je 9 mlrd USD (što je za 45% manje u odnosu na 1998. godinu, kada je manjak u vanjskotrgovinskoj razmjeni iznosio ukupno 16,1 mlrd USD) — *ibidem*.

dima). Iako je Turska tijekom proteklih godina uložila veliki napore, kako u bilateralnim odnosima tako i u međunarodnim organizacijama, ne bi li se odgovorilo na primjedbe europskih zemalja te nastojalo pokazati da npr. u Turskoj ne postoji problem Kurda već samo problem terorizma, da je demokratizacija cjelokupnog turskog društva u uzlaznom smjeru ili da je Turska voljna uspostaviti dobrosusjedске odnose sa svim zemljama u okruženju, posebice s Grčkom, problemi s kojima se susreće sadašnja turska Vlada premijera Ecevita zorno pokazuju kako u samoj zemlji još uvijek ne postoji konsenzus glavnih političkih aktera oko smjera političke prilagodbe turskog državnog ustroja sustavima zapadnoeuropskih zemalja, niti pak oko dinamike kojom bi se te promjene trebale početi ostvarivati.

Ovakav razvoj gospodarskih i političkih odnosa s EU, do odluke iz Helsinkija, u Turskoj je tumačen vrlo negativno, dio političke javnosti čak je pozivao na promjenu politike i okretanje prema neeuropskim opcijama pa su i najviši turski dužnosnici najavljivali prekid političkih odnosa, tumačivši odluke EU kao ucjenjivačke i nepravedne. Turska je previše velika i značajna zemlja, tvrdili su, da bi mogla i dalje dozvoliti primjenu diskriminirajuće politike EU u odnosu na vlastiti status.¹⁰

Ovaj kontekst u mnogome predstavlja otežavajuće okolnosti za gospodarski i politički program novo formirane koalicijske Vlade premijera Ecevita, poglavito stoga što joj — kako pokazuje najnoviji razvoj događaja na domaćoj političkoj sceni¹¹ — očito predstoji razdoblje nestabilnosti, nejedinstva i sučeljavanja s novim političkim krizama.

***

Na izvanrednim općim izborima održanim 18. travnja prošle godine, uvjetnu pobjedu odnijela je Stranka demokratske ljevice (DSP) Bulenta

10 Razumljivo je stoga kako su u novijoj fazi tursko-europskih odnosa u samom društvu i među političkim krugovima, postupno jačale tendencije za iznalaženjem alternativne mogućnosti, odnosno povezivanjem u neku vrstu posebnog islamskog saveza s muslimanskim zemljama u regiji ali i širem okruženju. Ipak, razvidno je kako Turskoj (na duži rok) još uvijek nedostaje gospodarske i političke snage da uistinu preuzme ulogu potencijalnog lidera među islamskim zemljama na crti "od Mediterana do Kine" (Ozal), jer — neovisno o snažnim zajedničkim vezama (jezik, kultura, povijest, religija) — svojim sadašnjim ukupnim potencijalima ne može udovoljiti svim onim zahtjevima i potrebama koje te zemlje, njeni možebitni partneri i čijom bi predvodnicom Turska trebala postati, razumljivo potražuju u svojim procesima modernizacije i tranzicije — Tashan, Seyfi: "A Turkish Perspective on Europe Turkey Relations on the Eve of the IGC", *Foreign Policy*, Vol. XX, No. 1-2, 1996., str. 55-67.

11 U tijeku pripreme ovog teksta, turski je parlament 5. travnja, nakon dugotrajne procedure i oštre političke borbe ipak odbio Vladin prijedlog ustavnih promjena oko možebitnog produženja predsjedničkog mandata sadašnjem predsjedniku Suleymanu Demirelu. Time je, čini se, dodatno otvoreno još jedno od kriznih pitanja u aktualnim odnosima sadašnjih partnera vladajuće koalicije.

Ecevitova s 22,19% glasova, što joj je donijelo 136 od ukupno 550 zastupničkih mandata u parlamentu. Tradicionalna i konzervativna desna Stranka nacionalističkog pokreta (MHP) čelnika Devleta Bahcelia (nekada poznata po djelovanju svog ogranka "Sivi vukovi", kojima je pripadao i Ali Agca, atentator na papu Ivana Pavla II), što je za mnoge bilo nemalo iznenađenje, osvojila je značajnih 18,18% glasova što ju je odredilo kao najvažnijeg potencijalnog koalicijskog partnera u bilo kojoj od mogućih koalicija koje su se smjerale uspostaviti nakon održanih izbora. Proislamistička Stranka kreposti (FP) čelnika Recajia Kutana, sljednica zabranjenog REFAH-a (koji je bio izborni pobjednik 1995.) s osvojenih 15,41% glasova nametnula se kao treća stranka turskog parlamenta, dok je ostatak pripao dvjema tradicionalnim grupacijama desnog centra — Domovinskoj stranci (ANAP) M. Yilmaza te neovisnim kandidatima. Slijedom takvih izbornih rezultata, početkom svibnja 1999. osnovana je trostranačka koalicijska Vlada stranaka ljevice, desnice i desnog centra s novim premijerom Bulentom Ecevitom (DSP), a potpredsjednikom je imenovan Devlet Bahceli, čelnik MHP-a. Najmlađi partner u ovoj koaliciji je Domovinska stranka (ANAP) Mesuta Yilmaza. Iako po općoj ocjeni organizirani korektno i bez primjedbi domaće i međunarodne javnosti, posljednji opći izbori održani su u specifičnim okolnostima i u jednom — za Tursku — osjetljivom društveno-političkom trenutku.¹² Stoga ovi izborni rezultati ipak ne odražavaju pravo stanje stvari u turskoj unutarnjoj politici, niti pokazuju realan odnos snaga među glavnim političkim čimbenicima suvremene Turske. Ipak, oni su definirali glavne političke aktere čijim će interakcijama bitno biti obilježena turska unutarnja i vanjska politika u narednom razdoblju.

Izborni pobjednik, Ecevitova *Stranka demokratske ljevice (DSP)* ugledna je, ali manja stranka koja se oslanja na relativno usko biračko tijelo, tradicionalno okupljeno na turskoj političkoj ljevici. Pobjednički izborni rezultat DSP-a prije svega je posljedica "prezasićenosti" biračkog tijela neuspješnim politikama dotadašnjih vodstava, poglavito njihovim gospodarskim promašajima, ali i međusobnim netrpeljivostima stranačkih čelnika. Značajan doprinos negativnim percepcijama tih stranaka i političara u javnosti dali su korupcija političke elite, umiješanost nekih državnih

---

12 Izvanredni opći parlamentarni izbori u travnju 1999. održani su nakon dužeg razdoblja nestabilnosti unutarnjopolitičkih prilika, karakteriziranih čestim smjenama Vlada, korupcijskim skandalima dijela političke elite i visokih državnih dužnosnika, općenitim pogoršanjem gospodarskog stanja, rastom tenzija u društvu i zaoštavanjem odnosa između vojnog vrha i turskih proislamista. Vrhunac krize bio je neka vrsta "tihog udara" u kojem je tadašnja koalicijska Vlada predvođena proislamističkim liderom Necmetinom Erbakanom u lipnju 1997. morala podnijeti ostavku, dok je odlukom Suda za zaštitu države zabranjeno djelovanje proislamističke stranke REFAH, a Erbakanu i petorici članova najužeg stranačkog vodstva zabranjen je u narednih pet godina javni politički istup.

dužnosnika u nezakonite postupke te njihova navodna sprega s podzemljem i organiziranim kriminalom. Zato je značajan dio turskog biračkog tijela na ovim izborima odlučio glasovati za "nekorumpirane i nekompromitirane političare" (a ne za političku opciju koju zagovaraju) u čemu vodstvo DSP-a kao i vodstvo MHP-a gotovo da i nisu imali ozbiljnijeg konkurenta. To se poglavito odnosi na samog B. Ecevitovog kojeg turska javnost općenito doživljava kao "poštenog i hrabrog političara", ali i kao nacionalistu, čvrsto odanog načelima turskog republikanizma i sekularizma.¹³ Međutim, nesporni Ecevitov i uspjeh njegove stranke na posljednjim izborima ipak nije realno tumačiti kao dokaz o mogućem priklanjanju turskog biračkog tijela lijevim političkim opcijama.

Desno orijentirana, nacionalistička i konzervativna *Stranka nacionalističkog pokreta (MHP)* u prošlosti je priskrbila brojne negativne konotacije zbog militantnog djelovanja svog ogranka "Sivi vukovi", koje je sudjelovalo u krvavim političkim obračunima ljevice i desnice 80-ih godina, nakon čega je uslijedila još jedna u nizu vojnih intervencija u turski politički život (snažan pečat djelovanju stranke u to je doba davao njen vođa i osnivač Alparslan Türkeš). Novo izabrani čelnik Devlet Bahçeli u javnosti je uspio stranku predstaviti u umjerenom i pomirljivijem svjetlu, riješiti unutarstranačka sučeljavanja, organizacijski ojačati stranačku strukturu i podružnice te pridobiti veliki broj glasova turske mladeži, osobito nezaposlenih iz predgrađa velikih gradova. Budući je riječ o mlađoj generaciji koja nije izravno sudjelovala u traumatičnim zbivanjima 80-ih, taj je dio biračkog tijela u MHP vidio predstavnika desnog centra čija je ultradesničarska prošlost potisnuta. Istodobno, dugotrajno razdoblje djelovanja terorističkog i separatističkog PKK, koji je prema turskim shvaćanjima bio stalna i izravna opasnost po suverenitet Turske i njezine nacionalne interese, mladu je generaciju uputio ka strankama jakog nacionalističkog usmjerenja s naglašenom brigom za "nacionalni integritet". Tadašnji negativni stav EU na turske težnje za prijemom u članstvo EU i odgovori turskih čelnika da Turska neće odustati od svojih vitalnih ciljeva, niti je spremna žrtvovati dio nacionalne autonomije zbog tog članstva, dodatno je osnažio nacionalne osjećaje i uticao na sve izraženiju svijest o potrebi zaštite nacionalnog identiteta i opstojnosti te jačanja Turske kao regionalne sile koja nije u potpunosti ovisna od Zapada.

¹³ Ecevit je, naime, jedan od veterana turske političke scene, progonjen pa i zatvaran u vrijeme vojne diktature, a posebnu je popularnost stekao u vrijeme turske intervencije na Cipru, 1974., kada je bio premijer ondašnje turske Vlade. Za izbornu pobjedu DSP-a također je bilo značajno uhićenje A. Ocalana, čelnika zabranjenog PKK i "državnog neprijatelja br. 1", neposredno pred izbore, u visoko koordiniranoj akciji turske vojske i (prijelazne) Vlade kojoj je na čelu bio Ecevit, koji je i sam najizravnije sudjelovao u pripremama za Ocalanovo uhićenje i njegovo izručenje turskim pravosudnim organima. Prihvatanje Turske kao kandidata za punopravnog člana EU također ide u prilog Ecevitu.

"Reformirana nacionalistička" stranka, kakvom se pred izbore MHP predstavio, u takvom je ozračju uspjela interpretirati nacionalne osjećaje i pridobiti brojne glasove (uglavnom radnika, obrtnika, zemljoradnika, studenata i nezaposlenih). Time je pomogla biračima da u nedoumici treba li glasovati za proislamističku stranku koju opterećuje sumnja da želi Tursku usmjeriti u vode političkog islama, ili za desnu umjerenu nacionalističku stranku, koja visoko respektira religiju, odaberu opciju koju je uspješno zastupala upravo MHP. Stoga je izborni uspjeh MHP-a u značajnom dijelu rezultat procjene prema kojoj ova stranka na najbolji način tumači i zagovara nacionalnu ideju i zaštitu temeljenih nacionalnih interesa, poštujući islam te sekularnost države i očuvanje tekovina modernog društva. Iznenađujući izborni uspjeh MHP-a međutim ne znači istodobno i priklanjanje turskog biračkog tijela desnim političkim opcijama.

Turski proislamisti, organizirani u stranku *Fazilet (Stranka kreposti)*, nasljednici prethodno zabranjenog REFAH-a, na ovim su izborima osvojili 15,41%, čime su postali glavna oporbena stranka turskog parlamenta. Iako se pretpostavljalo kako će proislamisti na ovim izborima dobiti više od 20% podrške turskog biračkog tijela, ovakav izborni rezultat ipak nije bio neočekivan, obzirom na negativne percepcije o djelovanju turskih proislamista u znatnom dijelu javnosti kao i na poznati stav turskog vojnog vrha spram problema islamizma u zemlji. Naime, na posljednjim redovnim parlamentarnim izborima, održanim u prosincu 1995. godine, tadašnja proislamistička stranka REFAH (*Stranka blagostanja*) ostvarila je uvjetnu pobjedu osvojivši 21% glasova.¹⁴ Unatoč pobjedi proislamista, tada novo osnovana koalicijska vlada bila je sastavljena od dviju najjačih stranaka desnog centra, ANAP-a i DYP-a, ali se svega šest mjeseci nakon formiranja, Vlada povukla (uglavnom zbog međusobnog optuživanja i netrpeljivosti između dvoje stranačkih čelnika, Yilmaza i Ciller), nakon čega je u srpnju 1996. osnovana nova vladajuća koalicija između proislamističkog REFAH-a i DYP-a, u kojoj je premijerom postao Necmetin Erbakan, a Tansu Ciller potpredsjednicom Vlade i ministricom vanjskih poslova. Time se, nakon 73 godine postojanja Republike, suvremena Turska po prvi put suočila s činjenicom da Vladu predvode proislamisti.¹⁵

14 Iza REFAH-a, slijedile su dvije tradicionalne stranke centra ANAP ("Domovinska stranka") Mesuta Yilmaza i DYP ("Stranka pravog puta") Tansu Ciller dobivši 20%, odnosno 19% glasova, dok je ostatak pripao strankama ljevice, ultradesnici i neovisnim kandidatima.

15 Izborna pobjeda proislamističkog REFAH-a na izborima održanim 1995. godine, dogodila se u razdoblju naglog gospodarskog razvitka Turske započetog početkom 1980-ih godina, nakon za Tursku teških godina i vojnog udara te početka snažnih gospodarskih reformi (koje je inicirao T. Ozal, tadašnji turski predsjednik, ali i sami vojni vrh). Usporedo s procesima liberalizacije i otvaranja turskog društva, na selu ali i u gradovima dolazi do snažnog socijalnog raslojavanja, koje se očitovalo i u nekontroliranom i naglom prilivu

Nova proislamistačka Vlada u kratkom je roku razvidno pokazivala težnju za jačanjem vjerske komponente u vođenju države, sve više se oslanjajući na podršku radikalnih islamističkih krugova u zemlji i inozemstvu (Iran, Libija, Saudijska Arabija itd.) što je ubrzo dovelo do rasta tenzija u društvu i razilaženja sa znatnim dijelom sekularno orijentiranih građana, poglavito pak do zaoštavanja u odnosima s turskim vojnim vrhom. Koalicija predvođena proislamistima održavala se na vlasti gotovo godinu dana (do lipnja 1997.) kada je pod pritiskom sekularne javnosti te uz diskretnu, ali odlučnu potporu vojnog vrha morala podnijeti ostavku.¹⁶

Rušenjem (u parlamentu) proislamistačke koalicije, stvorene su pretpostavke za otvaranje sudskog postupka koji je okončan presudom Ustavnog suda kojom se (zbog toga što je postala "stožerom protu-državnih aktivnosti") zabranjuje daljnje političko djelovanje stranke REFAH, a Erbakanu i petorici vodećih članova stranke, u sljedećih pet godina zabranjen je javni politički istup. Međutim, koristeći nedorečenosti turskog Ustava i Zakona o radu političkih stranaka, svi su zastupnici REFAH-a ubrzo prešli u redove novo formirane "Stranke kreposti" (*FP – Fazilet Partisi*) osnovane odlukom bivšeg vodstva i koja je pod novim nazivom i s izmijenjenim, tj. umjerenijim političkim programom nastavila legitimno djelovati u parlamentu i trenutačno predstavlja jedini zakonski dopušten okvir političkog djelovanja turskih proislamista.

---

ruralnog stanovništva u veće turske gradove, poglavito Istanbul i Ankaru. Istodobno vidno raste i broj vjerskih škola u zemlji, u čemu su se proislamisti najbolje snašli tražeći prostor i djelujući među najsiromašnijim slojevima turskog društva, u području kojeg tradicionalno popunjavaju stranke lijeve političke orijentacije. Takve okolnosti pogodovale su porastu popularnosti REFAH-a, a izbornom uspjehu doprinijela je i slabost ostalih političkih stranaka koje razjedinjene nisu uspjele ponuditi odgovarajuću i dovoljno snažnu političku alternativu.

- 16 Iako kratkotrajna, koalicija predvođena proislamistačkim REFAH-om uspijevala se održavati na vlasti gotovo godinu dana. S vremenom je postajalo sve razvidnije kako se čelnik stranke REFAH Erbakan ne uspijeva prilagoditi sekularnom javnom i političkom mnijenju u zemlji te je, unatoč nekim pokušajima prilagodbe, ipak ostajao na pozicijama "pravovjernih djela" svoje stranke koje se zalaže za politički islamizam u Turskoj. Posebno osjetljiv na antisekularističke tendencije, vojni je vrh kroz Nacionalno vijeće sigurnosti (sastavljenom i od civilnih predstavnika države, ali u kojem nesporno najvažniju riječ imaju visoki časnici turske vojske) u veljači 1997. "predložio" niz sekularnih mjera koje je Vlada u kratkom roku trebala provesti. To se prije svega odnosilo na žurnu reformu školstva i uvođenje obvezatnog osmogodišnjeg školovanja u Turskoj, s istodobnim ukidanjem vjerskih škola (za učenike između 5. i 8. razreda) odnosno njihovim stavljanjem pod nadzor države. Naime, turske su vjerske škole godišnje školovale oko 50.000 svećenika, dok je za vjerske potrebe realno bilo dovoljno oko 2000 godišnje. Takav je trend dugoročno prijetio islamizacijom turskog društva, pa se reforma školskog sustava procijenila kao (na duži rok) najučinkovitije sredstvo države u borbi s rastućim islamizmom. Budući da Erbakan nije popuštao, proislamska koalicija, pod posrednim utjecajem vojnog vrha, u lipnju 1997. podnijela je ostavku.

S osvojenih 111 zastupničkih mandata Fazilet (FP) je, nakon formiranja koalićijske Vlade, spao na poziciju treće stranke turskog parlamenta i postao je glavna oporbena stranka.¹⁷ Iako ne predstavljaju vodeću političku snagu suvremene Turske te unatoč izbornom porazu, turski islamisti i dalje ostaju snažno prisutan politički čimbenik suvremene Turske koji će i u buduće, a osobito na nižim, lokalnim razinama vlasti, biti važan korektivni element turske unutarnje i vanjske politike.

Vidno slabiji izborni rezultat dviju tradicionalno najjaćih stranaka turskog političkog centra — Domovinske stranke (ANAP) i Stranke pravog puta (DYP) — također ukazuje na gubitak podrške turskih biraća, što može uputiti na zaključak kako se tursko biraćko tijelo otklanja od političkog centra, a priklanja se lijevim, odnosno ultradesnim političkim opcijama.¹⁸ Stoga neki zaključuju kako je rijeć "o nastavku procesa polarizacije turskog društva" koja bi, uz već postojeće etnićke i vjerske podjele, u konaćnici mogla imati za posljedicu političke nestabilnosti pa i destabilizaciju unutarnjeg poretka. Važno je, međutim, uoćiti kako su upravo tijekom posljednjih godina, i ANAP i DYP iznevjerile povjerenje biraćkog tijela koje ih je podržavalo, iscrpljujući se u jalovim međustranaćkim nadmetanjima i vođene, prije svega, liderskim ambicijama svojih ćelnika (i njihovim uzajamnim animozitetima) te korištenjem partijskog aparata, administracije kao i zastupnićkih imuniteta za prikrivanje afera i skandala u svezi s nelegalnim postupcima pojedinih stranaćkih i dr-žavnih dužnosnika. Stoga se otklon biraćkog tijela od takve političke prakse, ipak ne može u cijelosti uzimati kao dokaz slabljenja politike centra, nego je prije svega rijeć o spontanoj reakciji biraća na nesposobnost tih stranaka tradicionalno ukotvljenih oko centra, poglavito njihovih vodstava, da politički artikuliraju odgovarajuće odgovore na rastuće gospodarske i političke probleme turskog društva.

17 Slabijem izbornom rezultatu (u odnosu na izbore iz 1995.) pogodovala su, između ostalog, i stranaćka sukobljavanja i konfrontacije mlađeg, "reformistićkog" krila, predvođenog bivšim gradonaćelnikom Istanbula T. Erdoganom, u sukobu s tradicionalistićkim i konzerватivnim dijelom okupljenim oko Erbakana i mahom starijih ćlanova stranke. Ta se skupina "reformatora", oćito svjesna realnosti turskog društva i uloge koju u njemu dr-ži vojni vrh, zalaže za umjereniji i "mekši" pristup reformama, uz poštivanje naćela seku-larizma i turskog republikanizma, pri ćemu dobivaju sve izraženiju podršku mlađih ljudi i umjerenijih proislamskih krugova u Turskoj. U prilog takvoj tvrdnji govori i ćinjenica da je na izborima za organe vlasti na lokalnoj razini (održanim istodobno s parlamentarnim izborima u ožujku 1999.) FP zadržao vlast u većini gradova i seoskih okruga (osobito u najvećim turskim gospodarskim i političkim središtima — Istanbulu, Ankari, Kayseriju itd.), gdje su ćelne dužnosti i do sada obnašali mlađi i umjereniji pripadnici Fazileta. Slab izborni rezultat bio je jasna poruka biraća kako neće podupirati radikalne poteze ćelništva stranke koji bi vodili sukobima na dr-žavnoj razini, poglavito pak konfrontaciji s vojnom strukturom.

18 Podlogu za takvu tvrdnju pronalazi se u usporedbi izbornih rezultata s prethodnih izbora kada su, primjerice, ANAP i DYP na izborima 1991. zajedno osvojili 51% glasova, na idućim održanim 1995. godine — 39%, a na ovim posljednjima tek 25% glasova.

Kao najveći izborni gubitnik posljednjih parlamentarnih izbora ispala je *Republikanska narodna stranka (CHP)* koja s 8,3% nije niti uspjela prijeći izborni prag i time po prvi puta, još od kada ju je osnovao K. Ataturk, nije zastupljena u parlamentu. CHP je stranka lijevog usmjerenja, članica Socijalističke internacionale, od koje se stranke svojedobno odvojila Stranka demokratske ljevice (DSP) čelnika B. Ecveita (koja nije u Socijalističkoj internacionali i ne održava posebne veze sa sličnim lijevim strankama) Ove se dvije stranke stalno međusobno natječu na lijevom krilu turske političke scene. Slab uspjeh CHP-a, međutim, ne treba tumačiti odustajanjem biračkog tijela od kemalizma i republikanizma (simbolički zastupljenog upravo u ovoj stranci), nego se radi prije svega o pogrešno odabranoj strategiji i pogrešnoj procjeni čelništva stranke, osobito njenog donedavnog predsjednika Deniza Baykala (kojeg mnogi drži glavnim generatorom političke krize kojom je pala prethodna Vlada te raspisani prijevremeni izbori na kojima je upravo CHP postao najvećim gubitnikom). Poraz ove stranke također pokazuje kako turski birači ne podržavaju liderske ambicije stranačkih čelnika koji pitanja osobnog prestiža pretpostavljaju stranačkim interesima.¹⁹

Formiranjem nove trostranačke koalijske Vlade (DSP-MHP-ANAP) u svibnju 1999., stvorene su neke osnovne pretpostavke za stabilniji politički razvoj i intenziviranje već započetog procesa nužnih reformi gospodarskog i političkog sustava. Iako neprirodna, novo formirana "lijevo-desna" koalicija (s jakim nacionalnim nabojem lijevog DSP-a i desnog MHP-a) do sada se pokazala uspješnom, te je u kratkom vremenu uspjela pokrenuti značajne gospodarske reforme, uz zasluge u jačanju međunarodnog položaja RT, osobito nakon odluke Helsinškog samita EU. Vidno je međutim, kako sadašnje jedinstvo Vlade počiva prije svega na kompromisu glavnih aktera vladajuće koalicije i njihovoj zajedničkoj procjeni o potrebi uzajamnog podržavanja radi stabiliziranja političkih i gospodarskih prilika u zemlji. Stoga se i (javnosti poznate) postojeće programske i snažne političko-ideološke razlike glavnih koalijskih partnera, za sada uspješno potiskuju, ali je moguće da se u skorij budućnosti ta razilaženja jasnije izraze.

***

Preuzevši vlast u otežanim gospodarskim i političkim uvjetima, novoformirana tro-stranačka vladajuća koalicija kao prioritete unutarnje državne politike u narednom razdoblju odredila je nastavak započetih reformi političkog sustava, s odgovarajućim promjenama turskog Ustava,

---

¹⁹ Slijedom izbornog kraha i pod snažnim pritiskom vodstva i stranačkih podružnica, Baykal je uskoro podnio ostavku na čelnu stranačku dužnost te je njegovo mjesto u svibnju 1999. preuzeo Altan Oymen, bivši ministar i ugledni publicist i novinar.

te intenziviranje već započetog procesa gospodarskih reformi koje bi trebale osigurati snažniji rast i stabilizaciju turskog gospodarstva. Vlada se pri tome u znatnoj mjeri oslanja na podršku međunarodne zajednice, (poglavito SAD-a, ali i EU), odnosno suradnju s MMF-om, Svjetskom bankom i drugim međunarodnim organizacijama, uz čiju financijsku pomoć pokušava osigurati stabilnost političkih i socijalnih prilika u zemlji, neophodnu za provedbu započetih reformi. Vladi su u tim nastojanjima od velike važnosti podrška vodećih poslovnih krugova u zemlji koji liberalizaciju gospodarskog poslovanja, također vide kao prioritet u stvaranju povoljnih uvjeta za daljnji rast turskog gospodarstva, kao i podrška koju joj iako neizravno — daje i vojna struktura.

Koncem protekle godine, Vlada je potpisala novi "stand-by" aranžman s MMF-om kojim je osigurala 4 milijarde USD zajma za financiranje projekata gospodarskih reformi (sredstva su djelomično namijenjena uklanjanju posljedica katastrofalnih potresa koji su u kolovozu protekle godine poharali neke od industrijski najrazvijenih dijelova Turske),²⁰ a među prioritetima su: smanjenje godišnje stope inflacije, smanjenje nezaposlenosti, reforma socijalnog i mirovinskog osiguranja, brži nastavak privatizacije, reforma bankarskog i poreznog sustava, reforma sektora javne potrošnje, uključivo limitirano povećanje plaća državnim službenicima, reforme u sustavu lokalne uprave itd.

Međutim, kako je većina ovih izmjena "fundamentalna", tj. budući da one zadiru u samu srž postojećeg Ustava (donesenog krajem 80-ih godina), Vlada prigodom donošenja novih zakona u većini slučajeva mora osigurati 2/3 većinu zastupničkih glasova, zakonom propisanu pri usvajanju ustavnih amandamana. Da u tome ima teškoća, govore i problemi koje je do sada imala u dobivanju potrebne podrške, pa je tako primjerice

20 U potresu je živote izgubilo oko 17.000 ljudi, razoreno je više od 60.000 stanova i kuća, a bez odgovarajućeg smještaja ostalo je gotovo 700.000 ljudi. Područja zahvaćena potresom spadaju u industrijski najrazvijeniji dio Turske, s najvećom koncentracijom turske moderne industrije, koje je godišnje proizvodilo roba u vrijednosti od oko 70% turskog izvoza na inozemna tržišta. O gospodarskom značenju tog područja, primjerice, ilustrativno može posvjedočiti podatak po kojem je u prvih šest mjeseci protekle godine, dakle dva mjeseca prije prvog potresa, vrijednost izvoza roba s tog područja dosegla ukupnu vrijednost od 11 mlrd. USD. U potresu je stradala i industrijska zona oko najvećeg turskog grada Istanbula, središta poslovne aktivnosti cijele zemlje pa i šireg područja, a gotovo je u cijelosti uništena i najveća turska rafinerija TUPRAS, čija je postrojenja zahvatio požar u kojem je u šest dana (koliko je trajala akcija njegova gašenja i u kojoj su sudjelovale brojne strane zemlje, među njima i posada hrvatskog "kanadera") uništena gotovo sva zaliha nafte, a stradali su gotovo svi pogoni TUPRAS-a. Prema procjenama stručnjaka Svjetske banke, štete koje je potres prouzročio procjenjuju se na visinu od 3-6,5 mlrd. USD (materijalni gubici) te na 2 mlrd. gubitaka zbog zastoja u proizvodnji (ova svota, međutim, ne uključuje troškove premještanja porušenih industrijskih objekata na nove lokacije, niti svotu potrebitu za raščišćavanje terena od urušenih stambenih zgrada). Turska Vlada pak procijenila je ukupan iznos šteta na visinu od 9-13 mlrd. USD.

— unatoč prethodno postignutom dogovoru koalicijskih partnera (i uz snažno protivljenje sindikalnih udruga, pa i dijela političke i intelektualne turske javnosti) tek u rujnu prošle godine naposljetku ipak usvojen Zakon o promjeni sustava socijalnog osiguranja, što je bio jedan od prvih uvjeta daljnje suradnje s MMF-om.²¹ Također, nakon dugog pregovaranja, početkom ove godine, usvojen je i Zakon o međunarodnoj arbitraži u svezi s nastavkom procesa privatizacije (uvođenje međunarodne arbitraže pri natječajima koje Vlada raspisuje). U dijelu kojim zadire u primanja nižih slojeva turskog društva, pa i znatnog dijela zaposlenih u državnim službama i javnom sektoru, Vlada također mora računati na otpore i protivljenja.²²

Iako većina domaćeg poslovnog svijeta, kao i gospodarskih stručnjaka, pozitivno ocjenjuje prihvaćeni "monitoring" MMF-a i najavljeni program reformi, vidljivo je kako su rizici glede uspješnosti realizacije tog programa veliki. Pri tome je osobito upitno najavljeno smanjenje godišnje stope inflacije na 25% već u ovoj godini (u protekloj godini iznosila je oko 60%), te njeno smanjenje na ispod 10% u razdoblju od sljedeće dvije godine, jer je razvidno kako postojeći trendovi u gospodarstvu ipak ne daju naznake o realnim izgledima za ispunjenje tako postavljenog cilja. Istodobno, Vlada je najavila da niti u 2000. godini nema namjere odustati od planiranih ciljeva te je također najavila ambiciozan plan prikupljanja znatne količine sredstava od privatizacije državnih poduzeća, a poglavito od zajedničkih ulaganja sa inozemnim poduzetnicima u brojne energetske projekte, pri čemu među državne prioritete svakako spada nastavak započetog projekta GAP koji se procjenjuje najvećom državnom investicijom od osnutka moderne Turske.²³

21 Tim se Zakonom minimalna dobna granica za umirovljenja pomiče s dosadašnjih 41–45 godina na 58 godina starosti (za žene), odnosno s dosadašnjih 46–50, na 60 godina starosti (za muške zaposlenike).

22 Tako su, primjerice, nedavne Vladine odluke o povećanju cijene benzina svakog mjeseca za prosječnih 5%, odnosno povećanju cijene telefonskih impulsa, električne energije, plina i sl., čime se nastoje osigurati dodatna sredstva u proračunu i pokriti tekuće gubitke, iako gospodarski razložne, ipak naišle na negativan odjek, a da se ne spominje negativan učinak nedavno usvojene posebne Uredbe kojom je ograničen porast plaća državnim zaposlenicima na 20%, što je osjetno ispod realne godišnje stope inflacije u Turskoj.

23 Riječ je o tzv. projektu GAP (Jugoistočna Anatolija), pokrenutom 1988. godine kojim je planirana izgradnja velikog sustava riječnih brana (22) koje će omogućiti proizvodnju i prijenos električne energije, o projektu istraživanja i regulacije vodenih tokova (Eufrat, Tigris) te gradnji sustava za navodnjavanje zemljišta, kombiniranim s razvojem poljoprivrede i stočarstva. Prema podacima londonskog "Timesa", GAP spada u jedan od šest najvećih građevinskih projekata koji se trenutačno izvode u svijetu. Zahvaća devet turskih provincija u području južne Anadolije, na prostoru od oko desetine ukupnog turskog teritorija, u najnerazvijenijem i najsiromašnijem dijelu Turske. Ukupna vrijednost projekta procjenjuje se na 40 mlrd. US\$, od čega je do sada investirano više od polovine. Planirani rok završetka gradnje je u narednih deset godina, a RT u svemu tome vidi i mogućnost da — intenziviranjem gospodarskog razvoja tog područja, tradicionalno nastanjenog tur-

Najavljene političke reforme odnose se prije svega na nužne prilagodbe turskog Ustava zapadnoeuropskim standardima, pri čemu važno pitanje predstavlja problem zaštite ljudskih prava, slobode pojedinaca i sloboda tiska, kao i "kurdsko pitanje", odnosno problem zaštite manjina. Nužne ustavne promjene zahvaćaju i problem ukidanja smrtne kazne, osobito aktualiziran "slučajem Ocalan",²⁴ odnosno izricanjem smrtne presude čelniku zabranjenog PKK-a. Europske su zemlje, naime, učestalo ukazivale na neprihvatljivost postojanja smrtne kazne u zemlji koja ima ozbiljne namjere postati članicom EU, a jednako su tako ukazivale i na činjenicu da su među sucima koji vode proces, pripadnici turskih oružanih snaga što nipošto nije pokazatelj djelovanja demokratske i pravne države. Međutim, pozivajući se na pravo zaštite vlastitog suvereniteta u svim oblastima, po okončanju sudskog procesa kojemu su bili nazočni i predstavnici stranih zemalja, zaključeno je da je ovaj proces usprkos navedenim načelnim primjedbama, vožen korektno i u skladu s važećom domaćom legislativom. Sa svoje su strane najviši turski dužnosnici, uključujući predsjednika RT-a te premijera, pozivali na uvođenje promjena u Ustavu koje bi dovele do ukidanja smrtne kazne i šire reforme pravosudnog sustava, ali takav pristup ne nailazi na jednodušnu podršku u turskoj javnosti. Turska je nastojeći riješiti dio problema u svojim odnosima s turskim Kurdima također izradila plan sveobuhvatnog razvitka područja jugoistočne Anatolije (projekt GAP), želeći pokazati da problem Kurda u Turskoj treba sagledavati u širem kontekstu socio-gospodarskog razvitka Jugoistočne Turske te da su upravo Ocalan i njegova

---

skim Kurdima — riješi i jedan od svojih najvažnijih unutarnjopolitičkih problema, tzv. "kurdsko pitanje" i njihovu punu socijalizaciju s turskim društvom — Vidi: South-Eastern Anatolia Project (GAP), Republic of Turkey Prime Ministry, Ankara, 1998.

- 24 Prošlogodišnje uhićenje Abdullaha Ocalana, čelnika nezakonitog PKK (Kurdska radnička partija) i njegovo privođenje pred turske sudske organe i izricanje smrtne presude, otvorilo je u Turskoj niz pitanja s možebitnim dalekosežnim posljedicama kako po sadašnje stanje odnosa na turskoj unutarnjopolitičkoj sceni, tako i u odnosu na već dosegnuti stupanj približavanja europskim integracijama. Iako je Vrhovni sud RT potvrdio smrtnu presudu Ocalanu, o izvršenju kazne odlučiti će se nakon odluke Međunarodnog suda za ljudska prava. Problemi koje je slučaj Ocalan potakao ponajprije se odnose na probleme zaštite manjina, ljudskih prava i stanja turske demokracije u cjelini. Ti su problemi već duže vrijeme predmet permanentnih kritika koje je međunarodna zajednica upućivala Turskoj stalno ukazujući na potrebu rješavanja kurdske problema kao problema poštivanja ljudskih i manjinskih prava. Turska, međutim, sa svoje strane opetovano naglašava kako je Ocalan lider zabranjenog i terorističkog PKK čije je djelovanje kroz 14 godina uzrokovalo na desetke tisuća ljudskih žrtava (kako među pripadnicima turskih vojnih i policijskih postrojbi, tako i među civilnim stanovništvom). Prema turskom tumačenju, glavni cilj djelovanja PKK jest usmjeren protiv suvereniteta i teritorijalnog integriteta Turske, što je prema postojećim zakonima, zločin za kojeg se predviđa smrtna kazna. — Up.Tashan, Seyfi: Ocalan and the Kurdish Case, Foreign Policy-Dis Politika, The Quarterly of the Foreign Policy Institute, Hacettepe University, Beytepe, Ankara, Vol. XXII, 1998, No. 3-4, str. 67-75.

organizacija bili glavni razlog nekvalitetnog statusa svih stanovnika tog područja pa tako i samih Kurda.

U odnosu pak na predstojeće promjene turskog ustava, za sada ostaje neizvjestan ishod rasprave o promjeni ustavnog položaja turskog predsjednika (promjena iz postojećeg parlamentarnog u predsjednički, ili polu-predsjednički sustav), osobito u svjetlu skorih predsjedničkih izbora koji se održavaju u svibnju 2000. godine. Izmjene pravosudnog sustava, kojima bi se u dijelu sudskih ovlasti promijenio i položaj vojske, poglavito u nadležnostima Vijeća za nacionalnu sigurnost, kao i u odnosu na sastav Sudova za zaštitu države, također će predstavljati težak teret kušnje za sadašnju Vladu, ali je znakovito kako se vojni vrh za sada uglavnom pozitivno izjašnjavao u svezi s najavljenim kursom promjena turskog političkog sustava.²⁵

Valja pretpostaviti kako će zahtijevane promjene političkog sustava snažno utjecati na nova pomicanja na turskoj unutarnjopolitičkoj sceni te stoga taj proces prilagodbe standardima zapadnoeuropskih demokracija zasigurno neće teći lako i bez sučeljavanja glavnih političkih aktera suvremenog turskog društva. Turskoj, dakle, očito predstoji razdoblje snažne unutarnjopolitičke borbe koja će značajno određivati kako dinamiku, tako i stvarni sadržaj daljnjeg tursko-europskog približavanja.

---

25 Turska vojska, osobito njezin *establishment*, igra značajnu ulogu u turskom političkom životu. Djelomično je takva pozicija vojnog vrha zajamčena aktualnim turskim Ustavom koji oružane snage RT određuje kao jamca i zaštitnika demokracije (a to pretpostavlja kemalizam, republikanizam i sekularizam). Uloga vojne strukture osobito je izražena posebnim položajem turskih časnika u sastavu Vijeća za nacionalnu sigurnost koje je sastavljeno i od predstavnika civilnih struktura, ali u kojem odlučujuću riječ imaju upravo visoki časnici (generali) turske vojske. Iako Vijeće za nacionalnu sigurnost ima funkciju savjetodavnog tijela predsjednika RT-a, mnogi ga drže najznačajnijim političkim tijelom u Turskoj, jer je dosadašnja praksa pokazala kako su preporuke i zaključci tog Vijeća postajale obvezujuće smjernice za rad Vlade i drugih državnih tijela (Vlade koje nisu poštovala odluke Vijeća, kao što je bio slučaj s Erbakanovom, u pravilu nisu dugo ostajale na vlasti). Sastav Sudova za zaštitu države, u čijem radu pored dva civilna, također sudjeluje i jedan vojni sudac, također je predmetom sporova i prigovora, a osobito je u tom smislu kritična međunarodna zajednica koja takav sastav sudova uzima kao dokaz neslobode i ovisnosti turskog sudstva jer da je njihovo djelovanje pod odlučujućim utjecajem vojnog vrha. Upravo s tog razloga, nova koalicijska Vlada, svjesna nužnosti suradnje s međunarodnim čimbenicima, najavila je mogućnost uklanjanja vojnih sudaca iz njihova sastava, ali se stvarna rasprava o tim promjenama tek očekuje. Za razumijevanje uloge i pozicije koju turska vojska ima u ukupnosti turskog političkog života, osobito je značajna prozapadnjačka ideologija vojnog vrha, koji i sam svjestan podjela u turskom društvu i rastućeg utjecaja političkog islama, dva puta godišnje, na sjednicama Vrhovnog vojnog vijeća (YAS), donosi odluke o unapređenju, umirovljenju odnosno otpuštanju časnika iz aktivne vojne službe, pri čemu je osnovni kriterij selekcije upravo odanost pojedinaca sekularizmu i načelima turske države. Aktualne rasprave oko promjene ustavnog položaja predsjednika države, po nekim analitičarima, imaju za cilj uvođenje polu-predsjedničkog sustava, u kojem bi se, kako se pretpostavlja, vojni vrh "odteretio teških odluka", čime bi se Turskoj omogućila lakša prilagodba standardima europske demokracije.

***

U odnosu na tursku vanjsku politiku, također se sa sigurnošću može pretpostaviti kako će Turska uskoro morati odrediti neke nove vanjskopolitičke prioritete te će također biti prisiljena redefinirati sadržaj i značenja nekih svojih do sada neprikosnovenih pitanja od "nacionalnog interesa".

Promjenom Vlade u Ankari, *tursko-američki odnosi* nastavili su svoju uzlaznu crtu, Turska je za SAD i nadalje ostaje pouzdani partner, što je i pokazala razvitkom odnosa s Izraelom, potpori SAD-u u provođenju operacije u Iraku, a posebice tijekom NATO-ova napada na SRJ. Slijedeći vlastite interese, SAD također dosljedno podržavaju turske ambicije vezane uz realizaciju energetskog koridora od azerbejdžanskog glavnog grada Bakua do luke Ceyhan, na mediteranskoj obali Turske. Ova podrška za koju se tvrdi kako je prije svega uvjetovana političkim razlozima (ovaj pravac izgradnje naftovoda u cijelosti zaobilazi rusko područje i zemlje Zakavkazja veže uz zapad), a daleko manje gospodarskom isplativošću, olakšala je potpisivanja Istanbulske deklaracije o realizaciji projekta, ali i zastoja u tursko-ruskim pregovorima o izgradnji koridora "Blue Stream", podvodnim plinovodom kojim bi se ruski plin ispod površine Crnog mora prevezio u Tursku.²⁶ Turska je nedavno također postigla još jedan cilj za kojega se već duže vremena zalagala, a odnosi se na njezine ambicije da postane "privilegirani energetski koridor" za prijenos kaspijske nafte i turkmenskog prirodnog plina na zapadno tržište jer su tijekom prošlogodišnjeg samita zemalja OESS-a u Istanbulu potpisani dokumenti koji daju dodatni impuls realizaciji ove politike.²⁷

S druge strane, iako su SAD bile najveći zagovornik pomaka u odnosima Turske s EU te su Turskoj pružale potporu u brojnim pitanjima, od kojih je jedno od najvažnijih borba protiv terorizma, Turska je ipak uvidjela da njezine veze s SAD-om ne mogu biti alternativa odnosima s EU. To se ne odnosi samo na činjenicu zemljopisne udaljenosti dviju

26 Prema stručnim procjenama, zalihe nafte u Azerbejdžanu, Kazahstanu i Turkmenistanu u tzv. Kaspiskom bazenu procjenjuju se na oko 2,2 mlrd tona. Tome također treba pridodati oko 8,7 bilijunima m³ prirodnog plina što je oko 1/3 svjetskih zaliha prirodnog plina. Procjenjuje se kako bi se nakon dovršetka gradnje naftovoda, godišnje s ovih nalazišta moglo izvoziti oko 100-150 milijuna tona sirove nafte godišnje, i to u razdoblju od 20 godina, te 90 mlrd m³ prirodnog plina u narednih 100 godina. Troškovi izgradnje "Kaspijsko-sredozemnog naftovoda", ukupne dužine 2500-2700 km (od toga 1700 km na potezu Baku-Ceyhan) procjenjuju se na 2,2-2,4 mlrd. USD. - Haktanir, Korkmaz: *New Horizons in Turkish Foreign Policy*, Paper presented at the Diplomatic Discussion Group Meeting of the Foreign Policy Institute Ankara, October 1, 1998; *Foreign Policy-Dis Politika*, Vol. XXII, No. 3-4, 1998., str. 1-9.

27 Istanbulska deklaracija o pravcu Baku-Ceyhan (Sporazum među vladama o izgradnji ovog pravca); Dogovor o izgradnji transkaspijskog plinovoda za prijenos turkmenskog plina te Izjava o namjerama za prodaju azerbejdžanskog prirodnog plina Turskoj, samit OESS-a, Istanbul, 1999.

zemalja, već i na činjenicu da će SAD podržavati takvu Tursku koja će imati sredene odnose s Europom, a ne s Turskom koja bi se svojevolumno distancirala od Zapada. Američko ukazivanje na potrebu toga približavanja posebice je naglašeno prigodom posjeta američkog predsjednika Clintona Turskoj (14.–19. studenog 1999.) te na summitu OESS-a u Istanbulu (17. i 18. studenog 1999.). Jednako je tako bila jasna američka poruka Turskoj da prihvati zaključke summita u Helsinkiju.²⁸

Odnosi s Grčkom, uz problem Cipra, ostaju jedan od ključnih problema turske vanjske politike, turske sigurnosne politike te značajno nacionalno pitanje. Već poznati sporovi vezani uz Egejsko more i nadalje opterećuju odnose između dviju strana no slijedom "otopljenja" nakon iskazane solidarnosti i pomoći pružene Turskoj nakon prošlogodišnjih katastrofalnih potresa, započeto je sve češćom bilateralnom razmjenom političkih i radnih grupa te pregovorima vezanim uz različita područja suradnje, uključujući i suradnju u oblasti borbe protiv terorizma.²⁹

Završni dokument samita u Helsinkiju nalaže da se sporovi oko Egejskom mora rješavaju "u svjetlu dobrosusjedskih odnosa", međusobnim dogovorom i u "razumnom razdoblju" (krajnji rok koji se spominje je 2004. godina) ili putem Međunarodnog suda u Haagu. Ova odluka, prema nekim mišljenjima, ne bi trebala imati velikog utjecaja na dosadašnju tursku politiku obzirom da je Ankara od sredine 80-ih ukazivala na mogućnost uključenja međunarodne arbitraže (Suda) u rješavanju spora. No kako dvije zemlje do sada nisu uspjele postići dogovor niti oko definicije postojećih problema, može se predvidjeti da će ovo pitanje i dalje predstavljati problem u uzajamnim odnosima dviju strana. Tako, primjerice, turski analitičari prije svega pozivaju na oprez da se u svjetlu procesa turskog približavanja EU ne zaborave "turski interesi u Egejskom moru" te da upravo oni ne budu cijena koju će Turska morati platiti za svoj novi status zemlje-kandidata.

Rješenje ciparskog problema također treba sagledavati u ozračju novih odnosa RT i EU. U zaključcima samita u Helsinkiju navodi se da "niti jedan kandidat ne može onemogućiti kandidaturu drugog kandidata" pa prema tome dolazi u pitanje na koji bi način Turska mogla opstruirati

28 U obraćanju turskom Parlamentu, Clinton je izričito naglasio da će Turska, uspije li riješiti probleme unutarnje demokratizacije te zadrži li svoju pozitivnu političku ulogu spram zemalja u okruženju, biti model države koja predstavlja "prirodni, kulturni, politički i vjerski most između Istoka i Zapada". No američki je predsjednik također pozvao Tursku da nastavi proces popravljivanja svojih odnosa s Grčkom te da doprinese postizanju dogovora oko Cipra — TDN, October 16, 1999.

29 Promjena smjera u bilateralnim odnosima, koja se očitovala uzajamnom željom za nastavkom već započetih procesa i izbjegavanjem pitanja koja bi mogla zaustaviti njihov sadašnji tijek, pogodovala je ukidanju grčkog veta na status Turske u odnosu na EU.

članstvo južnog dijela otoka u EU. Turski premijer Ecevit (koji je bio predsjednik turske Vlade u vrijeme turske intervencije na Cipru 1974.) u svojim izjavama nakon samita uvjeravao je javnost kako Turska neće pristati ni na kakve kompromise glede rješenja ciparskog problema te da neće biti promjena u turskoj politici u pristupu ovom pitanju. Istovremeno ne treba izgubiti iz vida činjenicu da je Turska činom prihvaćanja statusa kandidata prihvatila i sve odredbe zaključaka samita bez rezerve te da neće biti u stanju ne prihvatiti i zaključke EU o pristupanju Cipra. To se prije svega odnosi i na eventualnu buduću odluku EU da do pristupanja dođe u uvjetima podijeljenosti otoka, priznavajući Vladi Cipra pravo predstavljanja cijeloga otoka, usprkos činjenici postojanja "Turske Republike Sjeverni Cipar" (TRSC).³⁰

Odnose s Rusijom u najvećoj mjeri obilježava činjenica da su Turska i Rusija u nekoliko važnih međunarodnih tema u proteklom razdoblju imale potpuno sučeljena gledišta i stavove. To se prije svega odnosi na kosovsku krizu i napade NATO-a na SRJ, realizaciju projekata za izgradnju energetskih koridora te stanje u Zakavkazju, poglavito glede rješenja čečenske krize. S tim u svezi moglo bi se reći da su odnosi između ove dvije zemlje nastavljeni po principu "neophodne doze međusobnog nepovjerenja", koji je uostalom uvijek bio karakterističan za višestoljetne tursko-ruske odnose.³¹

30 U međuvremenu, pod pokroviteljstvom glavnog tajnika UN-a i uz snažnu potporu SAD, u New Yorku je koncem prošle godine započeo prvi krug razgovora o približavanju (*proximity talks*) u kojem sudjeluju čelnici objiju zajednica s Cipra, premda izravno ne pregovaraju. Riječ je o novoj pregovaračkoj rundi budući je — sljedom odluke samita iz Luksemburga (1997.) da se Cipar uvrsti u krug zemalja koje kandidiraju za članstvo, čelnik TRSC R. Denктаš najavio prekid dotadašnjih razgovora uz tvrdnju da ova odluka poništava pretpostavke za rješenje ciparskog problema prema dosadašnjem modelu koji pretpostavlja stvaranje bikomunalne, bizonalne federalne ciparske države u skladu s ugovorima iz Londona i Zuricha iz 1960. godine. Prema Denктаševu stajalištu, nakon takve odluke EU neće biti nastavka pregovora, osim u slučaju da se prizna suverenitet i državi čiji je on predsjednik, te da obje, međunarodno priznate države, istovremeno zatraže prijam u EU. Na koji će se način sada riješiti ovaj problem i nadalje ostaje otvorenim pitanjem tim više što se u travnju 2000. u TRSC održavaju predsjednički izbori te nije moguće očekivati da se u predizborno vrijeme postignu neki značajni kompromisi i stvarni pomaci.

31 Posjet turskog premijera Moskvi početkom studenog prošle godine, nije u cijelosti ispunio očekivanja. Taj je posjet bio prigoda da se obje strane informiraju o brojnim pitanjima od problema s Kurdskom radničkom partijom, koja ima podršku nekih krugova iz Rusije, do realizacije projekta "Blue Stream" koji predviđa prijenos prirodnog plina iz Rusije u Tursku koristeći dno Crnog mora i za kojega je ruska strana zainteresirana. U to su vrijeme turski dužnosnici još uvijek izjavljivali da je čečenska kriza "unutarnja stvar Rusije" no također su upozoravali na veliki izbjeglički val s kojim se Turska susreće. Tek nakon prošlogodišnjeg samita OESS-a u Istanbulu i zaoštavanja pitanja čečenske krize, turski su dužnosnici počeli optuživati Rusiju da krši odredbe međunarodnih normi i važeće dokumente OESS-a kao i da se ne pridržava temeljnih odrednica međunarodnog prava usmjeravajući svoje vojne akcije protiv civilnog stanovništva.

Stoga, kako ukazuju analitičari, Turska i Rusija nisu tijekom proteklog razdoblja učinile bitne pomake u jačanju daljnje suradnje jer se očekivalo kako će doći do postavljanja temelja za novi, kvalitetniji oblik suradnje u pitanjima koja se odnose na područja od Srednje Azije do Zakavkazja i Balkana. S tim u svezi s EU upozorava da razlike u stajalištima Turske i Rusije po pitanjima vezanim uz ovo područje pogoduju rastu napetosti i nestabilnosti, dok bi samo njihova suradnja mogla dovesti do pozitivnih rezultata.

U odnosu na zemlje *Zakavkazja i Srednje Azije*, Turska je od raspada SSSR-a i osamostaljenja tih zemalja stalno nastojala povećati svoju nazočnost u području te osigurati zaštitu vlastitih interesa. Turska je tako bila prva zemlja koja je po njihovom osamostaljenju priznala ove države te odmah ponudila svoju pomoć u procesima demokratizacije i otvaranja slobodnom tržištu.³² Uz stalno isticanje povijesnih veza i kulturne bliskosti sa zemljama ovog područja (Azerbejdžan na Zakavkazju te Uzbekistan, Turkmenistan, Kazahstan i Kirgistan u Srednjoj Aziji), snažan razlog turskog interesa u području oko Kaspijskog mora jest namjera Turske da jedan od glavnih koridora za prijenos prirodnih energenata prolazi turskim područjem. Jednako tako, stalni pritisak Ruske Federacije da u svom okrilju i pod svojom kontrolom što je moguće više zadrži osamostaljenje zemalja toga područja, nalaže Turskoj da pojača svoju prisutnost.

Radi osiguranja suradnje i stabilnosti u području koje je za Tursku od velikog političko-strategijsko-gospodarskog značaja, koncem prošle godine u Turskoj se počelo raspravljati o potrebi i mogućnosti da se za područje Zakavkazja pripremi tzv. "Pakt o stabilnosti". Tijekom nedavnog službenog posjeta Gruziji, predsjednik Demirel je o tome prvi puta govorio te je naglasio da bi ovaj Pakt trebao biti po uzoru na onaj koji se odnosi na Balkan. Prema njegovim riječima, stabilnost i sigurnost Zakavkazja moraju biti pod europskom garancijom jer stanje kako na Balkanu, tako i u području Zakavkazja negativno utječe na cjelokupnu europsku sigurnosnu dimenziju. U svjetlu čečenske krize te općenito ruske politike prema ovom području, posebice kada određeni krugovi u Moskvi tvrde da Turska samo djeluje kao produžena ruka SAD-a, očekivati je skori ruski odgovor na ovu tursku zamisao.

U odnosu na *Bliski istok*, Turska je u znakovitoj mjeri zainteresirana da i dalje zadrži mjesto jednog od glavnih čimbenika u području. S obzirom da je palestinsko pitanje na neki način pregovorima usmjereno

---

32 Do sada je Turska s ovim zemljama potpisala gotovo 400 sporazuma iz raznih područja, a tursko je poduzetništvo u tom području prisutno s ulaganjima približne vrijednosti od 6,5 mlrd USD.

rješenju, jedan od glavnih strateških problema ostaje Irak, a za Tursku koja u ovom području želi igrati aktivnu ulogu, jedina gospodarski komplementarna država jest Izrael.³³ Tursko-izraelska vojna suradnja ne predstavlja samo vojnu, logističku i gospodarsku suradnju dviju najjačih vojnih sila u području, već u znakovitoj mjeri utječe na dosadašnju ravnotežu odnosa, posebice u odnosu na Siriju i Irak. Upravo su Sirija i Irak najjači u kritikama ove vojne suradnje, neprestano sumnjajući da je ona usmjerena protiv njihovih režima.³⁴ Jednako tako, ova suradnja usmjerena je i na zastupanje zajedničkih interesa u području novoosamostaljenih zemalja oko Kaspijskog mora.

Problemi vezani uz odnose s *Iranom* sa turskog su stajališta značajni i zbog podrške na koju je Kurdska radnička partija (PKK) mogla računati u obje zemlje, što je kulminiralo u veljači prošle godine kada su Kurdi sa zapada Irana organizirali prosvjede povodom Ocalanova uhićenja. Prekogranične vojne akcije u području Sjevernog Iraka od strane turske vojske (započete uz tadašnji pristanak Iraka još 1984.) nastavljaju se, a tijekom prošle godine dolazilo je i do sukoba s postrojbama PKK na granici s Iranom, što je izazvalo oštre prosvjede iranskih vlasti ali i međusobno optuživanje obje strane u svezi s problemima državnih granica.³⁵

Usprkos svemu, bilateralni razgovori o "pograničnoj sigurnosti" su nastavljeni. Objе strane, naravno uvidjele, da bi zaoštravanje krize moglo dovesti do šireg regionalnog sukoba na što nitko nije bio spreman.

33 Osim toga, Turska i Izrael su jedine sredozemne zemlje "nadregionalnog karaktera" na čije strateško savezništvo (konsolidirano 1997.) Washington gleda s velikom simpatijom, s obzirom da su obje zemlje svaka za sebe strateški partneri SAD-a.

34 U odnosu na odnose sa arapskim zemljama, može se konstatirati kako je Turska u svojim procesima približavanja EU, ipak "okrenula leđa" svojim arapskim susjedima. Najnoviji razvoj odnosa i rast tenzija sa Sirijom, Iranom i Irakom zorno pokazuje takvo postupno okretanje od turskog arapskog susjedstva spram europskih opcija. Dakako da je znakovito, kako je u tom kontekstu, sigurnosnu dimenziju svoje vanjske politike prema susjedima Turska vezala uz razvijanje odnosa sa Izraelom, posebice nakon sklapanja Sporazuma o vojnoj suradnji, potpisanog u veljači 1996. Taj je sporazum sklopljen upravo u doba kada bliskoistočni mirovni proces, pokazujući neke pozitivne pomake u dugogodišnjem rješavanju ovog pitanja, izaziva snažna protivljenja arapskih zemalja pa je tako, primjerice, združena vojna vježba koju je Turska prošlog siječnja, zajedno s Izraelom i SAD-om, izvela u vodama Sredozemnog mora izazivala snažne prosvjede Arapske lige koja je tursko-izraelsko približavanje ocijenila "ugrožavanjem već ionako delikatne ravnoteže u području".

35 Tako su se u turskom tisku počela objavljivati izvješća u kojima se tvrdi da je Iran već 1984. uspostavio formalne veze s PKK te je 1986. godine potpisao sporazum od 5 točaka o pomoći ovoj organizaciji u organiziranju diverzija na turskom teritoriju i diverzija protiv snaga SAD-a, kao odmazde za američku ulogu regiji. Nedavne policijske akcije u Turskoj kojom prigodom je otkrivena široko razgranata mreža pripadnika "Božje stranke" (Hizbullah) daju naznake o možebitnom realnom postojanju iranskog utjecaja u organizaciji i davanju podrške ovoj militantnoj radikalnoj terorističkoj proislamskoj udruzi u Turskoj.

S druge strane, Turska je željela preusmjeriti opću pozornost s "kurdskog problema" nastojeći da se izbjegne svekurdsko ujedinjenje temeljeno na solidarnosti i revoltu po uhićenju Ocalana. Time je Turska također nastojala skrenuti pozornost međunarodne zajednice s problema "istočne granice" budući da je oporba u Velikoj Britaniji (u sklopu razgovora o odnosima Turske i EU) postavila primjedbu da svaka zemlja koja pretendira na članstvo mora imati jasnu situaciju na svojim granicama, dok to nije slučaj s Turskom koja nema riješeno pitanje istočne granice.

Aktualne *tursko-iračke odnose* već duže vrijeme opterećuje kurdsko pitanje, poglavito mogućnost da na području sjevernog Iraka bude proglašena kurdska država. Prošle su godine, iako bez značajnijih rezultata, u Velikoj Britaniji i u SAD-u održani sastanci Iračkog nacionalnog vijeća koje obuhvaća sve grupe sa sjevera i juga Iraka koje se suprotstavljaju režimu Saddama Husseina, kao i Patriotske unije Kurdistan (PUK) i Partije Kurdistan (KDP) iz sjevernog dijela. Dok se činilo da SAD zagovaraju pomirenje i mirni suživot ovih dviju grupacija, Turska je nastojala jačati svoje odnose s KDP-om na račun PUK-a. Ovu potonju organizaciju optuživala je zbog simpatija i podrške PKK-u, dok je u više navrata zajedno s KDP-om organizirala napade na kampove za obuku PKK smještene u sjevernom Iraku. Slijedom spomenutih razgovora, posebice onih pod pokroviteljstvom SAD-a, počelo se "razaznavati" postojanje svojevrsnog "entiteta" u području sjevernog Iraka. Tako su uspostavljeni kurdska vojna akademija, policijske snage, organizacije za sigurnost, banke te dvije TV postaje. Turska je često na tu činjenicu upozoravala s negodovanjem, ali je i dalje održavala veze s KDP-om, navodno na taj način što je pomagala osnivanje sela/kampova KDP-a uz tursko-iračku granicu kao neku vrstu "tampon-zone". Nakon spoznaje da je stvaranje određenog oblika "kurdskog entiteta" realnost koju treba prihvatiti, turska će strana nastojati da u budućnosti režim uspostavljen na tom području postane i ostane prihvatljiv za Tursku i njezine interese te da se osujete "jednom zauvijek" iluzije o stvaranju "većeg Kurdistan". Upravo radi kontrole daljnjeg razvoja situacije u sjevernom Iraku, Turskoj će i nadalje biti u cilju pružanje daljnje podrške američkim snagama u provođenju akcije na području Iraka.

Tursko-sirijski odnosi također su opterećeni, s jedne strane sirijskim pomaganjem PKK-a i davanjem utočišta Ocalanu, a s druge strane pitanjem u svezi voda i korištenja vodenih tokova, odnosno količinom vode koju Turska propušta Siriji iz Eufrata. Nakon prijetnje ratom, Sirija se odrekla zaštite nad Ocalanom, nakon čega je on naposljetku uhićen u Keniji.

S druge strane, izraelsko-sirijski pakt o miru ima utjecaja i na Tursku. Naime, jezero Tiberias iz kojeg je Sirija koristila vodu, Izraelci su

u ratu okupirali te produbili i znatno smanjili razinu vode u jezeru. Time se smanjila i površina jezera tako da Sirija više nema pristupa njegovim vodama. Radi kompenzacije, Sirija preko SAD-a traži da joj Turska poveća kvotu vode iz rijeke Eufrat, što Turska prihvaća, ali na komercijalnoj osnovi. Osim toga, mir s Izraelom može dovesti sirijske trupe na granicu s Turskom, posebno na granicu turske provincije Hatay.³⁶

Sirija također traži da je nakon mira s Izraelom, SAD brišu s popisa zemalja koje podupiru terorizam čime bi Sirija postala zanimljivo područje za inozemna ulaganja. Turska se tome suprotstavlja dok god se Sirija ne obveže kako neće podupirati PKK.

Balkan i Jugoistočna Europa za Tursku su bili i ostaju važno strateško i političko područje, posebice u svjetlu europskih odnosa s velikim silama koje su se na tom području konfrontirale.³⁷ Općenito govoreći, Turska je uvijek s razumijevanjem gledala na uspostavljanje uzajamno korisnih veza s ovim zemljama (među koje svrstava i Hrvatsku). To područje za Tursku ima osobit značaj obzirom na "zemljopisne, kulturne i humanitarne razloge", ali i kao spona preko koje Turska ima vezu sa Zapadom, pa svaka nestabilnost u regiji tu vezu otežava ili dovodi u pitanje. Aktualna turska politika prema ovom dijelu Europe u značajnom je dijelu obilježena situacijom na Kosovu i lanjskim napadima NATO-a na SR Jugoslaviju. Kao članica NATO saveza, Turska je djelomice bila uključena u dio vojnih operacija u SRJ i na Kosovu,³⁸ ali je također dodatno zainteresirana za obranu interesa etničkih Turaka na tom području. U okviru cjelokupne kosovske krize i politike savezničkih snaga, Turska također mora voditi računa o povlačenju svojevrstnih analogija između srpske politike spram Albanaca na Kosovu i turske spram Kurda na jugoistoku Turske.

Nakon raspada istočnog bloka i političko-gospodarskog osamostaljenja država na području jugoistočne Europe, Turska je znatne napore usmjevala na izgradnju raznolikih, kako bilateralnih, tako i multilateralnih odnosa sa zemljama ovog područja, o čemu svjedoče već potpisani ugovori o dobrosusjedstvu, suradnji i sigurnosti s *Albanijom, Rumunjskom, Bu-*

36 Ovo je područje sa sirijske strane stalan predmet teritorijalnih sporenja s Turskom, jer je to područje pripalo Turskoj nakon izbora održanih davne 1937. kada se Ataturk posebno zauzeo za takvo rješenje.

37 Vukadinović, Radovan: *Sigurnost na jugoistoku Europe*, Hrvatska udruga za međunarodne studije-HUMS/ Interland d.o.o., Varaždin, 1999., str. 30-34.

38 U sklopu akcije NATO snaga na SRJ, Turska je sudjelovala sa zrakoplovima F-16 te je tri svoje zračne baze ustupila na korištenje NATO zrakoplovstvu (Baliksehir, Bandarma i Corlu). Premijer Ecevit s tim u svezi je naglašavao kako turski zrakoplovi koji sudjeluju u akcijama imaju isključivo obrambenu ulogu, jer da bi bilo opasno "kada bi Turska, kao balkanska zemlja, neposredno sudjelovala u izvođenju zračnih napada".

garskom i Makedonijom. Održavanje bliskih veza s ovim zemljama za Tursku je važno i stoga otvara mogućnosti za proširenje gospodarskih odnosa, posebno u smislu otvaranja zone slobodne trgovine u kojoj bi se carine na industrijske proizvode ukinule do 2002. godine. Smatra se da bi stvaranje takve zone trebalo učtverostručiti sadašnji obujam trgovinske razmjene među trima zemljama (sadašnja vrijednost robne razmjene kreće se na visini od oko 2 mlrd USD godišnje). Za Bugarsku i Rumunjsku važna je turska podrška njihovim težnjama za priključenjem NATO-u.

Crnomorska gospodarska suradnja (BSEC — Black Sea Economic Cooperation) osnovana 1992. godine na turski poticaj, te stvaranje crnomorske zone slobodne trgovine (BEFTA), uklapa se u interes Turske da bude u cijelosti prisutna na području od Balkana do Kaspijskog mora o čijem gospodarskom razvitku i sigurnosti u značajnoj mjeri ovisi. Turska je stoga i nadalje vrlo zainteresirana za napredak te suradnje kao i za jačanje svoga položaja u tom okviru. U dosadašnjem radu uspjelo se doći do situacije da bilateralni politički problemi ne opterećuju globalnu želju za regionalnom gospodarskom suradnjom, no ideja stvaranja crnomorske zone bescarinske trgovine, biti će svojevrsan test njihovih globalnih odnosa, dok će istovremeno trebati voditi računa i o već postojećim različitim statusima pojedinih zemalja sudionica u odnosu na njihove zajedničke obveze prema EU.

***

Turska danas ima važnu ulogu u svjetskoj politici, osobito u stvaranju novog političkog poretka i novoj konfiguraciji političkih odnosa na jugoistoku Europe, Srednjem istoku te u odnosu na novoosamostaljene (turkofonske) zemlje Zakavkazja i središnje Azije. Kao članica NATO-a, s istaknutim položajem na južnom krilu Saveza, položajem u crnomorskom području i strateškom kontrolom tjesnaca (Bospor, Dardanele) te mjestom koje zauzima u održavanju političke ravnoteže u odnosima zapadnih saveznika s Ruskom Federacijom, njena će strateška i geopolitička važnost u budućem razdoblju biti još izraženijom. Svojevrsan most i terminal na granici triju kontinetata, sa svojom specifičnom pozicijom vodeće sekularne zemlje unutar većine muslimanskih zemalja, suvremena Turska važan je čimbenik globalne ravnoteže spram rastućeg utjecaja radikalnog fundamentalizma poticanog od susjednih proislamističkih režima te od nekih arapskih zemalja u području, a kao svojevrsni "energetski most" i alternativni pravac za prijenos zaliha nafte i plina iz Kaspijskog mora prema zapadnom tržištu, postajat će sve značajniji gospodarski partner u procesima gospodarskih integracija zapadnih zemalja. Republika Turska na taj način ostaje značajan faktor stabilnosti i razvitka ne samo u području, nego i unutar širih procesa svjetske globalizacije i gospodarske integracije.

Literatura

- Bilman, Levent: *The Regional Cooperation Initiatives in Southeast Europe and the Turkish Foreign Policy*, Perceptions, Journal od International Affairs, Center for Strategic Research, Ankara, 1998., Vol. III, No. 3, str. 58–81.
- Esposito, John L.: *Islam—The Straight Path*, Oxford University Press, NewYork, 1998.
- Gokay, Bulent: *Caspian Uncertainties: Regional Reivalries and Pipelines*, Perceptions, Journal od International Affairs, Center for Strategic Research, Ankara, 1998., Vol. III, No. 1, str. 46–66.
- Inalcik, Halil: *Turkey and Europe: A Historical Perspective*, Perceptions, Journal od International Affairs, Center for Strategic Research, Ankara, 1997., Vol. II, No. 1, str. 76–93.
- Inalcik, H. and Quataert, D. (ed.), *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, Cambridge University Press, 1994.
- Oymen, Onur: *Turkey's European Foreign Policy*, Perceptions, Journal od International Affairs, Center for Strategic Research, Ankara, 1997., Vol. II, No. 1, str. 5–14.
- Tashan, Seyfi: *Ocalan and the Kurdish Case*, Foreign Policy—Dis Politika, The Quarterly of the Foreign Policy Institute, Hacettepe University, Beytepe, Ankara, Vol. XXII, 1998., No. 3–4, str. 67–75.
- Vukadinović, Radovan: *Sigurnost na jugoistoku Europe*, Hrvatska udruga za međunarodne studije—HUMS / Interland d.o.o., Varaždin, 1999.
- Vukadinović, Radovan: *Croatian Foreign Policy: New Times and New Goals*, Paper prepared for the International Conference "New Horizons of Turkish Foreign Policy in the Year 2000 and Beyond", organized by Turkish Foreign Policy Institute, March 24–25, 2000., Ankara
- "*Turkey and the Treshold of the 21st Century — Global Encounters and/vs Regional Alternatives*", International Relations Foundation, Ed. Mustafa Aydin, Ankara 1998.
- Turkiye Ekonomisi Istatistik ve Yorumlar (Turskih Economy Statistic and Analysis), T.C. Basbakanlik Devlet Istatistik Enstitusu (State Institute od Statistics Prime Ministry Republic of Turkey), December, 1999.
- Villaverde, Jesus A. Nunez: *Turkey and the EU: An Endless Hurdle—Race*, Perceptions, Journal od International Affairs, Center for Strategic Research, Ankara, 1998., Vol. III, No. 3, str. 15–34.

Željko Belaj

Turkey After the EU Helsinki Summit

Summary

The article comprises topics relating to the position of Turkey, following the EU Helsinki Summit (17 December 1999), when Turkey was finally recognised the status of a candidate for the EU accession. Consequently, Turkey will have to share, despite its specific position and the important role the country plays in international politics, the fate of transition countries on their way to the European integration. The author analyses Turkish internal politics, that is the results of the general election held on 18 April 1999, and concludes that the formation of the new three-party coalition government created the basic preconditions for a stable growth and intensified processes essential for the reforms. Turkey will have to set forth new foreign policy priorities and redefine the substance and meaning of its "national interests".